

XVII међународни научни скуп
Српски језик, књижевност, уметност

Књига IV

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

**КЊИЖЕВНО-ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА
ХУМАНО(ПО)ЕТИКА:
ДОБАР – ЛОШ, ЗАО**

*пројекат Центра за научноистраживачки рад
Филолошко-уметничког факултета
2022-2023*

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2023.

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2023.

XVII међународни научни скуп *Српски језик, књижевности, уметности*

Књига IV

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

Зборник радова са научног округлог стола ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ одржаног у оквиру XVII међународног научног скупа *Српски језик, књижевности, уметности* (Крагујевац/Андрићград, 11–13. новембар 2022) и то као резултат рада на пројекту КЊИЖЕВНО ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА ХУМАНО(ПО)ЕТИКА: ДОБАР – ЛОШ, ЗАО Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета 2022-2023.

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Председник

Мр Зоран Комадина, редовни професор

Потпредседници

Др Милош Ковачевић, редовни професор

Др Драган Бошковић, редовни професор

Чланови

Др Владимир Поломац, ванредни професор

Др Часлав Николић, ванредни професор

Др Бранка Радовић, редовни професор

Др Биљана Мандић, ванредни професор

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор

Др Катарина Мелић, редовни професор

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор,

Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија

Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд

Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, ванредни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет,

Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју,

филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

Издавање овог зборника подржало је

Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

Уредници

Др Марија Лојаница, ванредни професор

(гости-руководилац пројекта)

Др Никола Бубања, редовни професор

(руководилац пројекта)

Др Милош Ковачевић, редовни професор

(руководилац пројекта)

САДРЖАЈ

Лиђија Д. Делић

SYMPATHY FOR THE DEVIL – ПРИЛОГ ТИПОЛОГИЈИ: РОМАНИ
МИРЈАНЕ НОВАКОВИЋ И ДОБРИЛА НЕНАДИЋА / 13

Ђорђе Р. Рађовановић
Александра В. Чебашек

МОНСТРУОЗНИ ИДЕНТИТЕТ ТЕЛА У РОМАНУ *ВРЕМЕ ЧУДА* БОРИСЛАВА
ПЕКИЋА / 27

Rastislav N. Dinić

МАКИНГ “ALBANIAN DOGHEADS”: WAR CRIMES, DENIAL AND
DEHUMANIZATION IN DEJAN OGNJANOVIĆ’S *PROKLETIJE* / 43

Suzana J. Marjanić 57

KRLEŽINI MONSTRUMI IZ PRVOG SVJETSKOG RATA: SLAVKO ŠTANCER &
COMPANY IЛИ КАКО ОД ДЈЕЦЕ МОДЕЛИРАТИ КРВНИКЕ У ОСТРУГАМА / 59

Katarina Melić
Milana Dodig

НЕГАЦИЈА ЧОВЕКА У СИСТЕМУ КОНЦЕНТРАЦИОНОГ ЛОГОРА / 71

Нађааша П. Ракић
Јелена Н. Арсенијевић Миширић

О БАНАЛНОСТИ ЗЛА: СЛУЧАЈ ХАНЕ ШМИЦ У РОМАНУ *ЧИТАЧ*
БЕРНХАРДА ШЛИНКА / 85

Александра Сивановић

ЗАМИШЉАЊЕ ЧУДОВИШНОГ: ПРЕДСТАВЕ БАЛКАНА И ИНДИЈЕ У
ЕВРОПСКИМ ПУТОПИСИМА XIX ВЕКА / 105

Јађранка Р. Милић
Билана Р. Влашковић Илић

КРИЗА „НОРМАЛНОСТИ” У РОМАНУ *БОГ МАЛИХ СТВАРИ* АРУНДАТИ
РОЈ / 117

Јована С. Анђелковић

ЗЛОСТРАШЋЕ – ЕРОТИЧНОСТ И САКРАЛНОСТ ЗЛА У ЗАПИСИМА ИЗ
ПОДЗЕМЉА / 133

Марко Чудић

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ЗЛА У РАНИМ ПРИПОВЕТКАМА ЛАСЛА
КРАСНАХОРКИЈА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА / 145

Ксенија М. Вранеш

ТЕМА О ЗЛИКОВЦИМА И ХЕРОЈИМА: СЛИКА ДОБРА И ЗЛА У
ПРИПОВЕТКАМА ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 159

Милица С. Станковић

НЕМИЛОСРДНИ ТИРАНИН И БЕСПОМОЋНО ДЕТЕ: ФЛУИДНИ
ИДЕНТИТЕТ ДИКТАТОРА У РОМАНУ ПАТРИЈАРХОВА ЈЕСЕН / 177

Данијела М. Јањић

Марија М. Пејић

ЛИК АМОРА У СТВАРАЛАШТВУ ДАНТЕА АЛИГИЈЕРИЈА / 195

Ђорђе М. Ђурђевић

Часлав В. Николић

ЗЛО У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ: АНГЕЛОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА / 209

Милица А. Канђић

Ана С. Живковић

СТЕРИЈИН ПРОГРАМ ПРОТИВ ЗЛА: ЗЛИКОВЦИ, СУЈЕТНИЦИ И
ИЗОБРАЖЕНИЦИ У ПЕСНИЧКОЈ ЗБИРЦИ ДАВОРЈЕ / 227

Кашарина З. Стевановић

ГДЕ ЗЛО СПАВАШЕ? О ЈЕЗИКУ ЈУНАКА ПРИПОВЕТКЕ „ПОСЛЕ
ДЕВЕДЕСЕТ ГОДИНА” МИЛОВАНА ГЛИШИЋА / 247

Биљана С. Ристић

ГОВОР МИХАИЛОВИЋЕВИХ ЗЛОТВОРА / 265

Марија С. Недељковић

КАД ЗЛИКОВЦИ СИНТАКСУ СУЧУ: СИНТАКСИЧКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ О
ЗЛОМ ЛИКУ И ЗЛОГ ЛИКА У РОМАНУ ВЕСЕЛА ВЕШТИЦА НИКА И ЗЛА
КЈАРА ЛЕЛЕ СТОЈАНОВИЋ / 283

Viktorija Krombholz

Arijana Luburić-Cvijanović

THE “SLEEK MONSTERS” OF TRANSGRESSIVE LITERATURE: BRET EASTON
ELLIS’S *AMERICAN PSYCHO* AND ANTHONY NEILSON’S *NORMAL* / 301

Ana V. Kocić Stanković

EVIL CHILDREN IN AMERICAN LITERATURE: WILLIAM MARCH’S *THE BAD
SEED* / 315

Slađana S. Stamenković

THE HYPERREAL HITLER: EXPLORING THE FIGURE OF HITLER IN DON
DELILLO’S NOVELS / 325

Наташа М. Милојевић

Тијана З. Мајић

АУТОР ЈЕ ЗЛИКОВАЦ? АНТОН ШИГУР У РОМАНУ ОВО НИЈЕ ЗЕМЉА ЗА
СТАРЦЕ КОРМАКА МАКАРТИЈА / 347

Јелена Р. Пенезић

MALUM EX MACHINA: RAŠČITAVAЊE ВИРТУЕЛНОГ ЗЛА У ПРИПОВЕТКИ ХАРЛАНА ЕЛИСОНА „НЕМАМ УСТА А МОРАМ ДА ВРИШТИМ” / 361

Dušica B. Ljubinković

“WHO’S AFRAID OF THE BIG BAD WOLF”: DECONSTRUCTING THE HUMAN–ANIMAL BINARY OPPOSITION IN LAURENT MCALLISTER’S “KAPUZINE AND THE WOLF: A HORTATORY TALE” / 379

Војана С. Вујин

A VILLAIN MOST VILE: DARTH VADER THROUGH THE AGES / 393

Aleksandra Z. Stojanović

SERIAL KILLER, CANNIBAL AND CONSUMER: THE CASE OF JEFFREY DANMER’S MONSTROSITY / 405

Јелена Р. Кићановић

„НАПРЕДАК РАДИ САМОГ НАПРЕТКА МОРА БИТИ ОБЕСХРАБРЕН”: КО ЈЕ ДОЛОРЕС ЏЕЈН АМБРИЏ И ЗАШТО ЈЕ МРЗИМО? / 417

Даница М. Јероџијевић Тишма

Марија Н. Јаневска

LET’S PUT A SMILE ON THAT FACE! – МЕЛОДИЈСКО-АКУСТИЧКА КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЏОКЕРА КОД РАЗЛИЧИТИХ ГЛУМАЦА / 433

Tatara N. Janevska

THE GOD OF MISCHIEF: A CASE STUDY OF PICTORIAL METAPHORS IN COMICS / 451

Катићарина Б. Субановић

АНАЛИЗА ПОНАШАЊА СЕРЕНЕ ЏОЈ ВОТЕРФОРД ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ГЛАГОЛСКОГ ВИДА / 465

Jelena M. Josijević

Nina Ž. Manojlović

THE WHORE OF BABYLON VERSUS DON JUAN: CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF GENDER PROMISCUITY IN ENGLISH SLANG / 481

Ана В. Петровић

AMMAZZA! И ЈОШ НЕКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОДЛИКЕ ПАЗОЛИНИЈЕВСКОГ РИМСКОГ ПОДЗЕМЉА / 505

Јована Д. Базић

СРЕДСТВА И СТРАТЕГИЈЕ ИНТЕНЗИФИКАЦИЈЕ У ГОВОРИМА БЕНИТА МУСОЛИНИЈА / 515

Јелена М. Павловић Јовановић
Нађашиа А. Спацић

ВЕРА У БОГА, МОРАЛ И ШИБА – ЈЕЗИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ КАЗНИ И
ПРЕКРШАЈА У УСТРОЈЕНИЈУ ГАРНИЗОНЕ ВОЈСКЕ ИЗ 1839. ГОДИНЕ / 527

Јулијана С. Деспојовић
Александра Д. Ракић

ЈЕЗИК ЗАКЛЕТВЕ КАО ГОВОРНЕ НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ:
СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ И ЛЕКСИЧКИ АСПЕКАТ / 547

Исидора З. Јакшић Перовић

ГОВОР МРЖЊЕ У КОМЕНТАРИМА НА ИНСТАГРАМУ / 561

Мирјана Р. Обрадовић
Арсеније М. Срејковић

КРОЗ ФОРЕНЗИЧКУ ЛИНГВИСТИКУ: ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ
РАДОВА / 575

Јелена М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ¹

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад*

Наташа А. СПАСИЋ²

*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад*

ВЕРА У БОГА, МОРАЛ И ШИБА – ЈЕЗИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ КАЗНИ И ПРЕКРШАЈА У УСТРОЈЕНИЈУ ГАРНИЗОНЕ ВОЈСКЕ ИЗ 1839. ГОДИНЕ³

Преступи, грехови и казне у административним списима, тачније у *Устројенију гарнизоне војске* из 19-ог века предмет су овог истраживања. Приступа им се са идеолошког, верског, али и теоријско-поетичког аспекта у циљу сагледавања и издвајања врсте, починиоца и степена преступа. Свако одступање од прописаних канона и нарушавање реда и хијерархије са собом је повлачило казну. Оне су у раду разврстане према типу казне, починиоцу и степену озбиљности. Запажено је да је најзаступљенија смртна казна, ређе физичка, а само спорадично материјална или емотивна. Посебно место у разматрању припало је језичкој анализи, тј. уочавању функционалностилских карактеристика овог правног документа. Дескриптивном методом дошло се до закључка да су најчешће реченица са слободном релативном реченицом уведеном релативизатором *који*. Тумачења начина нормирања и сврхе ове категорије кривичних санкција јесу аналитичка и свеобухватна, услед чега њихов садржај и смисао постаје разумљив, а критички тон аргументације највећег броја решења анализираних законодавства указује на неопходност њиховог даљег проучавања, и то не само у теорији већ и у њиховој нормативној разради како би се релативизовала и ублажила неодређеност језика права.

Кључне речи: преступ, казна, закон, *Устројеније гарнизоне војске*, 19. век, војска, административно-правни стил

1 jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs

2 natasa.spasic@filum.kg.ac.rs

3 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198). Рад је настао у оквиру националног научног пројекта *Књижевно-лингвистичко-културолошка Хумано(по)етика: Добар-лош, зао*, у оквиру циклуса пројеката *Језик, књижевност, култура данас* Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу, 2022–2023. године.

Увод

Кривично законодавство, правне регулативе и проблематика, као и адекватност казни и кривичних санкција у односу на прекршај остављамо по страни, а у средиште овог истраживања стављамо лексичку, синтаксичку, семантичку и стилистичку анализу војног закона из 19-ог века. Посветићемо се разврставању престапа и говорити о типовима казни (материјалне, физичке и емотивне). Дакле, овој теми приступићемо са аспекта језика тог периода у циљу расветљавања хуманог и поетског аспекта у контексту верских догми и друштвених прилика. Упркос богатом материјалу мало је радова који се баве овом темом (в. део монографије Владана Јовановића (2016: 215–228)). Главни аутор војних закона из овог периода био је Јован Хаџић, који је саставио и *Устројеније гарнизоне војске*, које смо узели као корпус за своју анализу (Јовановић 2016: 216; Луковић 1994: 49).

Идеја о греху и казни стара је колико и цивилизација, док божја казна има и изразито хришћанско обележје и присутна је у многим канонима, житијима, животима владара, верским списима и књижевним делима (Ређеп 2013). Неке ствари, сматра Фрухтенбаум (2022), неутралне су саме по себи, али постају лоше због начина на који се користе и околности у којима се дешавају). Ипак, безакоње (енг. *iniquity, lawlessness*), тј. недостатак саображавања закону (пре свега божјем) лоше је у сваком случају. Поменућемо савремену књигу групе аутора под називом *Алтернативне кривичне санкције* (2018) чији је предмет једно од актуелнијих питања, стање кривичног законодавства и криминалне политике уопште, као и 51. број Наслеђа који је имао више радова из ове области. О језику војног текста тога времена говорили су Луковић (1994) и Јовановић (2016). О оправданости кажњавања и казни види Фуко (1997) и Стерија Поповић (1995).

Свако друштво и сваки систем на различит начин класификују и кажњавају у зависности од доминантних друштвених вредности, те се казне крећу од „od prekora, moralne osude, telesne kazne do progonstva, smrtne kazne ili u savremenim društvima do dugogodišnjeg (doživotnog) zatvora” (Лакобрија 2020: 137). У правној теорији разликују се два основна теоријска приступа кажњавању. Први је ретрибутивизам, који подразумева „враћање милог за драго”. Казна је освета за оно што је учињено и враћа истом мером оно што је учињено. Казна је усмерена ка прошлости. Овај теоријски приступ кажњавају присутан је до 19. века, а њеним оснивачем сматра се Имануел Кант (Лакобрија 2020: 138–139). Други правац, чијим се заступницима сматрају Џереми Бентам и Џон Стјуарт Мил, назива се конвенквенцијализам и теорија утилитаризма, и он посматра казну као средство које је усмерено ка будућности и које друштву доноси корист (Лакобрија 2020: 139–140): „Korist se ogleda upravo u tome što se na taj način deluje zastrašujuće na ostale potencijalne učinioce krivičnog dela

(generalna превенција), односно на самом учиниоца (specijalna превенција)” (Лакобрија 2020: 140).

У свом чувеном делу *Надзирајћи и кажњавајћи* Фуко истиче да казнене системе с краја 18-ог и у току 19-ог века карактерише нагли заокрет са телесног кажњавања и јавних мучења на организирани систем кажњавања. Казна се више не фокусира на тело, већ се окреће души (Фуко 1997: 11–19). Кажњавање прелази у руке организованог државног апарата, а страх од казне постаје главни мотив да се преступ не понови: „Треба казнити управо онолико колико је довољно да би се спречио злочин” (Фуко 1997: 90). Казна у 19-ом веку постаје васпитно средство, које почива на следећим правилима: (а) „правилу о најмање потребној количини” – окривљеног треба казнити онолико колико је потребно да друге спречи у извршењу казне, али не преко тога; (б) „правило о довољно делотворној улози представе” – сама помисао о казни толико је страшна да је то довољно да спречи извршење преступа; (в) „правило о побочном дејству” – казна није усмерена ка злочинцу, већ ка онима који нису још увек преступници и има за циљ да их одврати од злочина; (г) „правило о савршеној извесности” – уколико се догоди преступ, извесно је да ће следити казна; (д) „правило о општим критеријумима истинитости” – утврђује се тачно како је извршен злочин; (ђ) „правило о оптималној спецификацији” – потребно је предвидети све могуће прекршаје, класификовати их и одредити казне за њих (Фуко 1997: 86–98). Преокрети у казним системима највише се везују за период великих револуција у Европи, а посебно за доба између 1820. и 1848. године (Фуко 1997: 17; Лакобрија 2020: 141–143)⁴. Само постојање законских прописа представљало је гаранцију да ће се казна извршити (Фуко 1997: 92–93).

У Србији, која је дуго била под Отоманском империјом, 19. век означава почетак правне европеизације, тачније формирање правних институција према моделима европског, пре свега немачког и француског правног система. „Европеизација обновљене Србије почела с двама казнама и једним правним начелом” (Павловић 2008: 7). Уместо суровог турског казног система, у српски казнени систем уводе се шиба и стављање на точак (Павловић 2008: 7). Док се у Европи телесне казне повлаче, у Србији, парадоксално, увођење телесне казне „европског” типа представља увод у европски правни систем. Закони у 19-ом веку базирају се на принципу законитости који је у Србији посве нов концепт (Лакобрија 2020: 141–143; Павловић 2008: 13–14). Српско законодавство у извесној ће мери каснити за европским законодавством, те ће телесна казна бити укинута тек 1873. године (Лакобрија 2020: 152).

У 19-ом веку доминантни теоријски приступ кажњавању развио се у теорији природног права, у оквиру кога се кажњавање одређује као

4 О правним начелима који доносе промену у дотадашњи правни систем в. у Лакобрија (2020: 141–143).

управљање физичке силе за оне који не поступају у складу са законом: „Казнити јест физическа зла на оне управити, који се постојећим уредбама не покоравају, и законима противно раде” (Стерија Поповић 1995: 117). Под преступом се у природном праву сматра оно што је „коварно (умишљено) или пак погрешно учињено, или покушано, започето, или довршено” (Стерија Поповић 1995: 117). У *Природном праву* Јована Стерије Поповића као циљ казне наводи се „обезбеђивање права свију грађана” (Стерија Поповић 1995: 118). Ово је непосредни циљ казне, међутим, постоји и крајњи циљ казне који је заправо спречавање злочина, односно „удржаније сваки[x] могућни[x] преступника посредством психологног нагона, које грозење добија по томе силу, што се казн на сваки случај преступленија у дејство преводи, и испуњава” (Стерија Поповић 1995: 118). Казна у природном праву обухвата живот, тело, слободу, част и имање (Стерија Поповић 1995: 119). Стерија (1995: 120–121) наводи три начела кажњавања у природном праву:

Јошт се следујућа правила при употребленију казнителног права извести могу, као: 1. Свака казн односи се само на *кривца искључишелно*, сиреч отузимање што је његово; било то *урођено*, као живот, здравље, спољашња слобода, или *набављено*; 2. Праведне казни нити се по *стшепену* нити по *виду* могу на сваког рода кривице једнако, и без разлик одредити; 3. При одређивању казни правично је, да се стање кривца, племе, имање, место и време казни у призреније узме.

Никола Лакобрија казнени систем у Србији у 19. веку дели на два периода. Први период траје од Првог српског устанка (1804) до 1860. када се усваја први *Кривични законик*. Први период одликује несистематичност прописа, који су расути у оквиру различитих законских и подзаконских аката (Лакобрија 2020: 145–147). Закони из 1840. прописивали су називе кривичних дела (али и то не у потпуности), називе казни и подразумевале су да се кажњавање остварује према принципу сразмерности кривичног дела (Лакобрија 2020: 146).

Методологија и поступак

Анализом је обухваћено више од 100 примера (тачније 107) из *Устројенија гарнизоне војске* (орг. *Устроєніє гарнизонне войске*) чији је аутор Јован Хаџић, највећи законописац 19-ог века. Документ је штампан у Београду, 1840. у оквиру *Зборника закона и уредби и уредбених указа* (орг. *Сборникъ законѧ и уредбѧ и, уредбены' указа, изданы' у Княжеству србскомъ одъ времена обнародованогъ Устава земальскогъ*) (Јовановић 2016: 216; Луковић 1994: 49). Примери ексцерпирани из правних докумената 19-ог века, услед ограничености простора, табеларно су представљени у документу којем се може приступити онлајн путем следећег линка: <https://docs.google.com/document/d/1rLx0j6hTwIBMS13aq0Ah0GKweWpMDMhCq1y-CoCVBW8/edit?usp=sharing>.

Осим примера дати су и фактографски подаци о извору. Потом су ти исти примери „преведени” на савремени српски језик и у овом раду разврстани на основу: (1) кривичног дела; (2) околности под којима је извршено дело; (3) личности починиоца и др. У обзир је потребно узети и сврху кажњавања (очување реда и мира, поштовање хијерархије и очување суверенитета). Из савремене перспективе неки закони могу деловати необично, но треба имати у виду време и околности њиховог настанка. Државни интерес био је изнад личног, те су, у циљу заштите домовине и зарад општег добра, предузимани извесни кораци. Поред изрицања казне затвора, као класичне кривичне санкције задржане до данас, постојали су и други, алтернативни начини примене кривичних санкција, чешће присутни. На необичније примере са синхроног аспекта посебно ћемо указати у раду. Предуслов за постојање стабилне, уређене земље је су како норма, друштвено-политичке околности, верске регулативе, тако и њихова адекватна примена. О свим овим темама спорадично ће бити речи у наставку рада у контексту примера.

Што се тиче језика текстова овога периода, административно-правни текстови припадају доситејевском језичком типу (Луковић 1994: 51). Текст *Успројенија гарнизоне војске* писан је грађанском ћирилицом, ортографијом предвуковског типа (Јовановић 2016: 216–217). Фонолошки ниво не одступа од других текстова тог времена. Војни су текстови шумадијско-војвођанског типа, уз типична одступања на морфолошком плану везана за проучавани период (почетак 19. века). У морфолошком и творбеном слоју запајају се и српске народне и рускословенске/славеносрпске особине, али се срећу и хибридни облици (Јовановић 2016: 218–220). Запажено је коришћење партиципа. Руске и рускословенске особине највише се запајају у лексичком и термилошком слоју, као и у синтаксичкој структури војних команди. Срећу се позајмљенице из немачког, латинског и француског језика, нарочито у терминологији (Јовановић 2016: 216–228).

Анализа и дискусија

Након сазнања да се „Сви закони, казне и санкције односе на оног војника који је положио заклетву на барјаку, и коме су војни закони опширно или у изводу прочитани” (стоји у примеру бр. 50) следе примери који дефинишу однос војника према Богу. Казне, које нису увек јасно дефинисане, односе се на безбожнике, кривоклетнике, непоштоваоце цркве и вере. Из примера од 1 до 6 можемо видети да (строге) казне чекају „војника било ког чина, који се усуди богохулити, било речима или делом, ко скрнави цркву и презире православну веру” (1⁵); „светогрђе и скрнављење, као и скривање и не јављање о томе претпостављенима

5 У заградама је дат редни број примера из табеле која је у целини дата у документу на веб-адреси: Павловић Јовановић и Спасић – Хуманопоетика – примери (корпус).

кажњиво је ” (2); „Кажњиво је заклињати се пресветим именом Божјим, а лагати и бити неправедан или погазити заклетву” (3); „Кривоклетник или клетвопреступник биће кажњени строго, односно најстроже пропорционално мери зла које су проузроковали” (4). Примећујемо да су ови примери у потпуном складу са правним начелима у 19-ом веку и да је казна пропорционална учињеном преступу (Фуко 1997; Стерија Поповић 1995). „У војном логору се служба Божја врши по утврђеним црквеним правилима. Ако официр (којег год чина) изостане са молитве без разлога, биће ухапшен, а војници ће добити обичну казну” (5). Поставља се питање шта је сматрано обичном казном. Треба приметити и то да се закон не примењује подједнако за све припаднике војске, чак је строжа казна забрањена за официре који треба да служе као узор и имају моралну обавезу и одговорност.

Потом следи већи број преступа, од примера број 7 до броја 14 који се односе на хијерархију у војсци и односе и старешинства унутар једне овакве организације. „У присуству начелника или старешине, сви чиновници испод тога губе власт, односно дужни су да поштују старије по чину” (7); „Послушност, љубав и поштовање према старешини и начелнику такође је уређена законом и достојан је казне (телесне или затворске) свако ко се усуди непристојним речима говорити о свом старешини” (8). За непоштовање овог закона казне су од телесних до лишавања чина, тј. „Ко се усуди свог Начелника или Старешину речима ружити и вређати његову част, биће шибом кажњен, ако је војник, или лишен свог чина, ако је официр” (9). У овом и у следећем примеру примећујемо комбинацију различитих казни. Строжа, чак и смртна казна чека бунтовнике и оне који „не испуњавају задатке или се противе због зла срца или из ината. Ако (не) дејствује из лењости или глупости онда се у случају да је официр лишава чина, а војници се кажњавају шибом” (10). Дакле, примећујемо да се казна разликује према узроку који је довео до непослушности, али и према личности, тачније чину оног ко врши преступ. Шиба се сматра најтежом телесном казном у српском законодавству 19. века (Лакобрија 2020: 151; Тодоровић 2011: 239–241)⁶.

Једна од прогресивних новина, у складу са европским начелима, јесте да су „начелници и старешине дужни човечно и пристojно са својим потчињенима поступати” (11). У супротном их чека најстрожа казна. Нељудско („безчовечно”) понашање од стране начелника (12), без обзира на разлог непослушности, не може оправдати ни официр, ни војник. Хијерархија је у војсци јасно утврђена и строго дефинисана. Како пример број 13 потврђује „онај са млађим чином треба да слуша сваког старијег

6 „Ona se svodila na to da se u dve kolone poreda veliki broj (često i više stotina) lica koje policijske vlasti okupe, njima se daju štapovi ili prutovi, te onda osuđeno lice prolazi između te dve kolone dok ga okupljeni udaraju. U zavisnosti od toga koliko puta osuđeni treba da prođe kroz stroj razlikuju se obična, polumrtva i mrtva šiba” (Лакобрија 2020: 151). Збор своје суровости, шиба је укинута 6. маја 1858. године (Тодоровић 2011: 241).

од себе, било да наредба долази од своје или друге команде или од самог начелника”. С друге стране „официри који се налазе на дужности код вишег начелника (као помоћници) треба да избегавају непристојне, увредљиве речи приликом давања и писања наређења” (14).

Највећи број примера од 15 до 52 тиче се врло конкретних преступа од стране војника и говори о казнама које су мало прецизније дефинисане од пређашњих. Неки од тих примера јесу следећи: „Подстрекач и узбуњивач биће строго и најстроже кажњен, уколико је узбуна неоснована” (15); „Војник или официр који заспи или се опије на стражи тако да не може одговорно обављати своју дужност, треба бити најстроже кажњен, а ако се ово догађа за време немира и ратних сукоба, чак и живота лишен” (16); „Официра који се преда пијанству, лоше се влада, своје дужности не испуњава ревностно, а на поновљену опомену началства не да знаке да је променио лоше навике, треба отпустити из службе као непотребног” (17); „Војник је дужан да се одазове стражи и патроли и да поштује стражаре и уредно им се одазива. Ко пренебрегне и трећи позив, уз претњу „стој, убићу те”, сам је одговоран за своју погибију” (19); „Строго ће бити кажњен и војник који скита по ноћи сокацима, чини неприлична дела и замеће кавгу” (23); „Најстроже ће бити кажњен и онај који заборави лозинке, слогане и шифре, а био је дужан запамтити их” (24); „Где год били, у гарнизону, касарни, на кордону и др. војници су дужни све своје ствари држати у целости и чистоти, а официр је дужан то контролисати и строго кажњавати за неучињено” (26); „Војник који се прави болесним или сам себе озледи како би се учинио неспособним за војну службу, биће најстроже кажњен, а уз то неће добити отпуст из војске, но ће остати да служи при војсци” (29); „Ако у време прегледа (смотре) због болести неко не може присуствовати, неопходно је да га прегледа лекар и утврди веродостојност тврдњи” (31); „У време прегледа оружја и муниције, војник је дужан да се представи. Не сме позајмити опрему од другог војника јер је то строго кажњиво” (32); „За крађу, грабеж и нарушавање војне дисциплине, војници су били строго кажњени. Најстрожа казна за ово (не)дело била је смртна казна” (41); „У логору и гарнизону, уколико желе избећи строгу казну, војници смеју излазити само на стражу или кад им је то допуштено. Бегунци, али и лопови били су строго кажњавани” (40); „После вечере и молитве за војнике нема тумарања и скитње. Строга казна чека оне који то учине без преке потребе, мимо дужности и без допуштења начелника” (45); „Одсуство дуже од дозвољеног такође је кажњиво и сматра се бекством, кажњава се умањењем зараде, осим ако не постоји реална препрека због које се војник није одазвао на време (52).

На основу досадашњих примера можемо приметити да се хијерархија мора поштовати без изузетка, приликом обраћања дужно је поштовање и према саговорнику и према цркви и Богу. Свако одбијање да се наређење изврши, бунт и непримерени коментари санкционишу се физичком казном, лишавањем чина за официре или отпуштањем из службе. Надлежни

официр одговоран је за контролисање војника и спровођење казни (26). Све је подложно провери и надгледању, те тако и кретање и здравствено стање војника. То је у апсолутном складу са казним системима 19-ог века (Фуко 1997: 7–31). Хијерахијски надзор, у који спада и надзор војника, представља нов механизам контроле развијене у 19. веку, па Фуко за друге облике надзорног систем истиче да „су имале готово идеални модел: војнички логор” (1997: 167). Неодговорност у служби, одсуство, непажљиво руковање оружјем, неодржавање хигијене, опијање и спавање на радном месту, кажњиво је, а степен казне варира у зависности од услова. Уколико се непослушност и/или неодговорност догоди у одсудном тренутку, у време немира и ратних сукоба, казна је одузимање живота.

Законом је чак регулисано и на којим се местима сме вршити телесна нужда: „Долично понашање подразумева се увек и на сваком месту. За вршење телесне нужде на неприличном месту, за загађивање и кварење пијаће воде запрећена је строга казна” (46). Ипак, поред свих дужности и ограничења које имају, војници су истим тим законима и заштићени те „док је војска у гарнизону/касарни или у кући, потребно је да сваки војник буде задовољан додељеним смештајем” (42) или „ако домаћин или неко од његове породице увреди војника, власт и правду треба да препусти надређенима, а не да правду узима у своје руке” (43). „Казне може бити ослобођен само онај који уз све мере опреза није могао предвидети и предупредити проблем” (44).

Казне нису биле резервисане само за војнике и мање чиновне. У току 19-ог века владало је и „правило о оптималној стратификацији”, које је подразумевало да два починиоца нису могла бити кажњена за злочин на исти начин: „Штетност једног недела, као и снага којом оно утиче на друге, зависе од статуса прекршиоца” (Фуко 1997: 95). „На заповед начелника, официр је дужан да део своје војске изведе на преглед (смотру) и да је (војску) увек држи спремном уколико жели да сачува чин” (30); „Официр који приликом расподеле плата, хране или муниције то не уради праведно и на „равне части” као неверни служитељ домовине бива лишен чина, мора надокнадити штету и платити камату (глобу) (34)”; „Сваки официр и начелник имао је одговорност за све што се украде или отме од становништва и морао је да држи под строгом контролом своје војнике и да исте кажњава у складу са законом и правилима” (39); „јер ће строго кажњени бити и они који не обавесте началство уколико чују неке бунтовне речи или виде каква подстрекачка писма”; „Уколико дође у посед таквих писама или дозна о злим намерама, а не спречи их, официр ће бити лишен свог чина, а можда и самог живота” (58). „Најстроже се кажњавало и нарушавање угледа државних чиновника”⁷ (101), као и „неприлично понашање војника према домаћину и члановима његовог

7 У току Милошеве владавине чиновници су били у изузетно тешком положају, након усвајања такозваног *Турског устава*, тежило се да се стање чиновника промени и да чиновничко звање буде такво да се не може одузети, а чиновници добијају посебну

домаћинства” (100); „Строга и најстрожа казна чекала је и војнике којима је одузето оружје и муниција и који нису успели да одбране своје” (99) или „сачувају ухапшене и затворене” (96), као и „онима који су изгубили, заложили или продали своју пушку, друго оружје, муницију или униформу” (98).

Насиље и непоштење од стране војника или сукоби међу војницима нису толерисани. „Строга, сразмерно учињеном и најстрожа казна, чека војнике који се избоду ножевима или оруђем задају (смртну) рану; па чак и ако само у љутини потегну пушку или сабљу на другога биће кажњени на исти начин” (59). Таква казна предвиђена је и за „клевету, нечасна и подругљива писма, подметања и подвале” (60). „За шамар који је војник задао другом војнику или потчињеном чека га строга казна (61), а ако је заузврат добио шамар, то је и заслужио”; „Строга казна запрећена је и оном војнику који нађе нешто вредно на путу или гдегод, а о томе не обавести свог начелника” (80); „За скривање и присвајање државног новца запрећене су најстроже казне, а у зависности од важности, починилац може бити лишен и живота” (79).

Осим физичког, не толерише се ни вербално насиље: „ко каља часно име другога, оговара, вређа, одговараће пред судом и бити у обавези да тражи опроштај од оног ког је увредио, повући реч, а по потреби бити и кажњен” (63); „Уколико у љутини ко опсује саговорника, од њега мора тражити опрост” (64); „Свако ко на увреду одговори увредом, на нечасне радње узврати нечасно, на псовку опсује, нема права да на суду тражи правду, но је одговорност и његова за сва зла која их задесе” (65).

„Убицом се сматра свако ко другог лиши живота, оружјем, отровом, чиме било, самоиницијативно или уз наговор, осим ако је било из нехата” (66, 102). Да је прећуткивање, подстицање на злочин и саучесништво било кажњиво, можемо закључити из великог броја закона који томе сведоче: „И они војници који су упућени у намере својих сабораца, а о томе не извести начелника, биће кажњени као и сами бунтовници” (56); „За неприличне речи против претпостављених, тајне састанке и изјаве које подстичу бунт, војници могу бити строго кажњени” (54). Осим тога и нечињење и непредузимање ничег да се сукоб смањи или сузбије такође је сматрано великим прекршајем: Превенција и спречавање сукоба је било веома важно, што видимо и из примера број 56, 57, 58, 67: „Ради превенције избијања сукоба, вербалну полемику треба смиривати и никако не позивати друге (или пристајати на позив) да се укључе у расправу нови чланови јер их за то дело чека строга казна” (57); „Присутни током свађе не смеју дозволити да сукоб ескалира, имају задатак за смире и помире супротстављене, или да обавесте стражу и надређене” (58); „Казна која се односи на починиоца ништа мања не треба бити ни према саучеснику,

---

заштиту, која ће бити појачана посебно уредбама о чиновницима из 1841, 1842, 1844. и 1845. године (Луковић 1994: 35).

помагачу или оном ко подстиче на грех. Онај ко припреми и да отров, подједнако је крив као и онај ко је другог отровао” (67). Најстроже казне биле су предвиђене и за саучеснике (107).

Из примера 86 видимо којим редоследом и у чијој је надлежности доношење одлука за велика злочинства. „За важне случајеве одлука се доноси из штаба, преко гарнизона и Апелационог суда...” Сличан је овом и пример 85 у којем се истиче да се „сваки случај, који превазилази власт ратнога командира или команданта батаљона, строго решава на војном суду према важећим законима”. Треба истаћи да су командир или командант батаљона, начелник, старешина, официр и други чиновници у оригиналном документу писани великим словом.

„Ситуације и разлози који могу послужити као извињење и изговор и у којима се војни суд може другачије изјаснити (51):

- 1) ако се војник разболео;
- 2) ако је нека сила, заробљеништво и сл. спречила да дође и одазове се позиву;
- 3) ако је „сишао с ума”;
- 4) ако је претрпео страх и трауму од воде или ватре;
- 5) ако су му умрли родитељи или други који су управљали домаћинством;

У 84-ом примеру видимо градацију грешака и казни: „најмања погрешка (први степен) санкционише се одузимањем сабље, а починилац остаје на слободи; већа погрешка (други степен) подразумева поред одузимања сабље и двадесетчетворочасовни затвор или официрску стражу; а још већа грешка (трећи степен) кажњава се свим пређашњим и преко тога додатним стражарем на вратима”.

У наставку рада биће више речи о типовима казни.

Класификација грешака и казни

У табели која следи можемо видети грешке и преступе, односно казне које су у 19-ом веку сматране адекватним. Класификовали смо казне на оне које су физичке, тј. телесне, материјалне, емотивне и остало. Ова је класификација само условна јер степен, односно тежина једног истог преступа може нпр. телесну казну преиначити у смртну или неку другу.

КЛАСИФИКАЦИЈА ГРЕШАКА И КАЗНИ		
ФИЗИЧКА / ТЕЛЕСНА ⁸	МАТЕРИЈАЛНА, ЕМОТИВНА И ДР.	СМРТНА
	материјална	
Шибом за крађу (пропорционално греху, казна може нарасти до смртне казне) (104).	Одсуство дуже од дозвољеног такође је кажњиво и сматра се бекством. Кажњава се умањењем зараде, осим ако не постоји реална препрека због које се војник није одазвао на време (50).	Кашњење плате не сме код војника да изазове негодовање или напуштање службе, јер би узбуна и побуна због плате могла бити најстроже кажњена, чак и смртном казном* (37). ⁹
Строга казна (није назначено каква) за оне који богохуле речима или делима (87).	Официр који приликом расподеле плата, хране или муниције то не уради праведно и на „равне части” као неверни служитељ домовине бива лишен чина, мора надокнадити штету и платити камату (глобу) (34).	Живота се лишава и војник који у време, кад је отаџбина (Отечество) у опасности, одбегне од своје војске и барјака (49).
За велика злочинства опредељена је најстрожа телесна казна од 50 до 100 удараца штапа (кои се на двапутъ разумђвају) и петогодишње ропство у великој шиби (82).	Војник који пропије, прода или заложити део свог оружја или муниције, биће шибом кажњен (28) Насупрот томе, онај који нешто такво од војника прими у залог или купи, то мора дупло вратити натраг и, поврх свега, платити глобу (одштету). ¹⁰	Строга, најстрожа па и смртна казна чека војника који у невреме побегне са бојишта, пограничног кордона или из гарнизона (47).

8 У овој су категорији и поједини преступи кажњиви затвором, односно лишавањем слободе.

9 Овде видимо на који начин држава штити себе и примећујемо врло необичан разлог за кажњавање, као и казну која, са синхроног аспекта, може деловати престрого. Дакле, војник није смео да искаже своје незадовољство чак ни уколико је остао ускраћен за оно што му по закону припада.

10 Овај пример илуструје комбинацију више казни (телесна и материјална) и казна се разликује према починиоцу.

<p>За веће кривице ратни командир дужан је процесуирати ствар како би командант батаљона могао изрећи казну до 50 штапа и самога официра на 24 сата у затвор ставити (81).</p>	<p style="text-align: center;">емотивна</p> <p>Сваки хришћански грех, блуд и неморал почињен од стране жена санкционише се строгом казном и протеривањем (70).</p>	<p>Најстрожа, па чак и смртна казна чекала је стражаре који су на стражи заспали, напили се, или напустили своје место током смене (97).</p>
<p>Шибом казнити оне који украду нешто из стана свог другара, домаћина или начелника (76).</p>	<p>Самоубиство је кажњавано тиме што се покојник није могао сахранити на гробљу уз све погребне почасте (69).</p>	<p>Ако неко бежи и не слуша наређења страже или старешине, посебно у одлучујућем тренутку, или се супротставља употребом силе, платиће животом (93); (94); (95).</p>
<p>За ломљење ограде, уништавање туђе имовине без наредбе и заповести – Начелник који не поступи по наређењу, бива лишен чина (36). Најстрожа казна (није прецизно речено која) (75).</p>	<p>Начелник који не поступи по наређењу, бива лишен чина (36).</p>	<p>Смртну казну заслужио је и онај ко се не одазове позиву, избегне војну обавезу или на тај чин подстиче друге посебно у тренутку када је домовина угрожена (92).</p>
<p>Строга телесна казна за све оне (војнике) који на силу одводе, малтретирају или обљубљују девојке, жене... (73)</p>		<p>Војник који се усуди да се стражи или патроли противи оружјем, биће као бунтовник живота лишен (21).</p>
<p>Физичка казна (најстроже шибан) и лишавање чина за оне који оскрнавe стоку или дете или блудниче мушкарци са мушкарцима (71).¹¹</p>		<p>Самоиницијативно паљење и уништавање туђе имовине, цркве, вароши (чак и ако не изгори) кажњава се лишавањем живота починиоца и саучесника (74).</p>

¹¹ Преступ је једино место где се може видети реално стање друштва и маргиналне појаве тога времена присутне у (војном) животу.

<p>Приликом војне вежбе или дефилеа војнику који не иступи одмах по команди на своје место (без посебног разлога) запрећена је строга телесна казна или затвор (уколико је у питању официр) (37).</p>		<p>Смртна казна чека и оне који раде против врховне власти, против Устава и закона, слободе народа и сл. (89).</p>
<p>Поступити противно наређењу повлачи казну која зависи од позиције: официру бива одузет чин, војници бивају шибани (33).¹²</p>		<p>Најстрожа, смртна казна запрећена је и за кривоклетнике (88).</p>
<p>Војник који своје оружје негде загуби, у пољу заборави или на путу изгуби, биће шибан, и ако не нађе, мораће и да плати (27).¹³</p>		<p>За највећа злочинства одређена је смртна казна која се појединим случајевима може заменити „смртномъ шибомъ”¹⁴ (83).</p>
<p>Војник који се усуди да псује стражу и патролу, расправља се с њима или бежи биће шибан. Уради ли исто официр, остаће без чина (20).</p>		<p>Да буде лишен живота према закону онај који украде оно што му је поверено на чување или остављено у аманет (78).</p>
		<p>Саучесници у крађи и прикривању требало би да буду кажњени као и починиоци (77).</p>

12 У овом примеру присутна је класификација казни у зависности од позиције у хијерархији.

13 Физичка казна запрећена је за овај прекршај, али и остављена могућност исправљања учињеног. У случају да војник није у стању да самостално реши проблем, осим физички, бива и материјално кажњен.

14 Смртна или мртва шибана врста је најтеже телесне казне у Србији у 19. веку (Тодоровић 2011: 240).

		Издаја отаџбине и сарадња са непријатељем захтева смртну казну (90).
		Најстрожа до смртна казна за војнике који почине силовање (72).
		Саучесници и помагачи убице носе исту казну (смртну) као и сам убица (68).
		Онај који говори против домовине, права и слободе народа, Устава и власти сматра се издајником и лишава се живота (52).
		Лишавање живота за паљење и подметање пожара (105).
		Смртна казна за друмске разбојнике и пљачкаше (103).
		Смртна казна за крађу и злоупотребу државе, господара и пријатеља (106).
		Најстрожа или смртна казна чека и оне који подижу или подстичу буну (91).

*Најчешће је речено најстрожа или смртна казна.

Табела 1 - Класификација грешака и казни

Из табеле се види да су казне: 1) физичке (шибом; штапом и телесна – недефинисана); 2) материјалне (умањење зараде, глоба, камата, дупла надокнада, одштета); 3) емотивне и др. (протеривање, лишавање чина, сахрана без почаста); 4) смртна. Прегледом је лако уочити да доминира смртна казна. Предвиђена је за друмске разбојнике и пљачкаше; за паљење и подметање пожара; за крађу и злоупотребу државе, господара и пријатеља; за несавесно стражарење; за избегавање војне обавезе; за лопове и саучеснике у крађи; за кривоклетнике; за оне који раде против врховне власти, против Устава и закона, слободе народа и сл.; за издајнике отаџбине и сараднике са непријатељем; за оне који подижу или подстичу буну; за паљење и уништавање туђе имовине, цркве, вароши; за силовање; за оне који говоре против домовине, права и слободе народа, Устава и власти; за убице и саучеснике; за оне који беже са ратишта; за

супротстављање оружјем стражи или патроли; па чак и за негодовање услед кашњења плате итд.

Преступи и казне језички се изражавају у оквиру двоструког реченичног комплекса, који кодира дубинску *ако* – *онда* хипотезу (Висковић 1989: 51–59; Луковић 1994: 140). Ова дубинска хипотеза има различите површинске реализације, од којих су најчешће релативне реченице, на које смо ограничили наш корпус. Јављају се различити типови релативних реченица, од којих релативне реченице са инкорпорираним антецедентом и релативне реченице са слободном релативном клаузом уведеном релативизатором *који* представљају архаизме.

Комбинација релативне реченице (слободне релативне реченице, реченице са инкорпорираним антецедентом или реченице са ендоцентричним антецедентом), при чему је у зависној реченици потенцијал, а у главној реченици футур 1. Потенцијалом се изражава прекршај, а футуром првим казна:

- Реченица са инкорпорираним антецедентом (15 примера): потенцијал (релативна реченица) + корелатив *онда* + футур први зависна реченица: Кои бы се войникъ, буди когъ чина, усудио или речма или дѣломъ светомъ имену Божиємъ хулу наносити, цркву и вѣру православну презирати и опорочавати, *онай* ће подь строгу казнъ подпасти (1).
- Реченица са ендоцентричним антецедентом (7 *онај/они/сваки онај*) 1: потенцијал (релативна реченица) + корелатив + футур први зависна реченица: И онай, кои бы такову хулу чуо, а својой Власти благовременно явио не бы, быт̄ ће као и хулитель казнѣн̄ъ (2).
- Реченица са слободном релативном реченицом уведеном релативизатором *који* (имплициран је инкорпорирани антецедент *војник/официр/началник*). Ових примера има убедљиво највише (49).
- потенцијал (релативна реченица) + корелатив + футур први: Кои бы се нашао кривоклетвеникъ или клетвопреступникъ, *онай* ће строго, и по мѣри злы слѣдства проузрокованы и найстрожіе казнѣн̄ъ быти (4). Кои бы се усудио, свогъ Началника или Старѣшину безчестнымъ рѣчма ружити и нѣговой чести вредъ наносити, *шай*, ако є Официръ, лишит̄ ће се свога чина, ако ли ея простый войникъ, быт̄ ће шибомъ казнѣн̄ъ (10).

Условне реченице могу бити инкорпориране у релативну реченицу. У протази је потенцијал, а у аподози футур први. И условне реченице често се јављају као подређене релативним реченицама, што указује да је фокус на кривцу који прекршај чини: У военномъ логору служба Божія да се точно по уставима црквенымъ свршує, одъ кое ако бы Официръ, буди

коегъ чина, безъ узрока изостао, и на молитви нашао се не бы, долази подь арестъ, а простый или редовый примитѣе обычну казнъ (5).

- Реченице са именичким антецедентом:
потенцијал (главна реченица) + футур први / да + презент (зависна реченица): Войникъ, кои свое оружје, гдигодъ забаци, у полю остави, за борави или у путу изгуби, да буде шибанъ, и стварь, ако се наша не, да плати (број примера) Оффицыръ, кои се преда пїянству или у непрестаномъ неваљалству и безсрамномъ владаню пребыва, и збогъ тога и саме дужности свое пренебрегава, или леньиво и невольно одправля, нити на повторене опомене Началства свога икакове знаке поправленія дае, таковой да се као непотребанъ изъ службе одпусти.

Посебно строги прекршаји кодирају се по моделу (негиране) императивне конструкције *да* + презент, а најстрожи прекршај кодира се по моделу *усудити се* + да + презент/инфинтив. Овај тип језичке конструкције за исказивање заповести карактеристичан је за предстандардни период (Павловић Јовановић 2021: 20–21): Пресветимъ именовъ Божимъ залажъ и неправду да се нико незаклинѣ, нити кои да се усуди праведну заклетву преступити (3).

Постоји градација у исказивању казни: блаже или „обичне казне” исказују се футуром првим, који је и уобичајено средство у језику права (Висковић 1989: 90–91; Павловић Јовановић 2021: 17), а строже казне исказују се преко облика *да* + презент (*да буде кажњен, да буде шибан, да плати, да се животиа лиши*). Често је обезличавање постигнуто пасивним конструкцијама и трпним глаголским придевом.

Оно што примећујемо у тексту јесте и неодређеност језика права, односно тежња језика права да нормира што више могућих ситуација (Висковић 1989: 149; Табароши 2006: 34–36). То се читава у употреби компаратива придева *сїрожа* и суперлатива *најсїрожа (казна)* (исто у компаративу и суперлативу прилога *сїроже/најсїроже (казниѣи)*). Када се употребљавају компаратив и суперлатив придева *сїроѣ*, нигде се не експлицира шта они подразумевају, већ строгост казне зависи од одређеног контекста. Такође, кроз ово неексплицирање казне остварује се и интертекстуалност правног текста, пошто се казне налазе у одговарајућим законским прописима (Јанићијевић 2014: 41–44). И када се каже који је тип казне (нпр. телесна), овај је придев присутан. Други придев по учесталости јесте смртна (казна). Међутим, неексплицирање конкретне казне оставља и простор за могуће манипулације: Кои бы се нашао кривоклетвеникъ или клетвопреступникъ, *онаѣ* ће строго, и по мѣри злы слѣдства проузрокованы и најстроже казнѣнъ быти (4), Кои бы какову ларму дигао или побуну учинио, осимъ случая нужде и потребе, бытъ ће строго и по важности злы слѣдствїя, коя бы се одтуда породила, и најстроже казнѣнъ (16). Овде примећујемо и градирање казни, односно

казна је сразмерна учињеном преступу, што је формализовано прилошком одредбом за критеријум у форми *по + локатив (по мери зли средстава проузроковани, по важности зли следстава)*.

Закључак

У овом раду нисмо се бавили кривичним законодавством и савременим тенденцијама кривичноправне науке, већ се питању прекршаја и казне приступало језичко-стилски, са хуманистичког аспекта и у светлу времена и тадашњих околности.

Проблему се приступа критички, научно и на стручно аргументован начин, што се услед недостатка оваквих радова у србистичкој литератури, посебно из тог периода, чини више него оправданим. Садржински посматрано, неколико питања представљају тежиште анализе. На страну криминално-политички разлози и оправданост нормирања и практичне примене (алтернативних) кривичних санкција. Прво, питање врсте кривичних дела код којих треба предвидети могућност изрицања кривичних санкција и својстава/улога личности починилаца кривичних дела. Друго, питање врсте и обима казне код починилаца кривичних дела. Такође, и питање дужине времена њиховог трајања, као и последица непоштовања наложеног. Затим, ту је и питање изрицања и спровођења казне у случају саучесништва у кривичном делу. Четврто питање јесте питање језичких јединица којима су закони и укази написани. Затим, на крају, узгред поменуто услед ограничености истраживања јесте пета група питања која се тиче времена и околности, утицаја вере и усклађености са моралним начелима тадашње Србије. Питања која чине предмет разматрања обрађена су са више аспеката. Међу њима се посебно истичу: нормативни, у оквиру којег је највећи број од наведених питања анализиран с аспекта језика, кохерентности, одговарајућег административног стила и степена њихове међусобне усаглашености. Потом, ту је аспект практичне примене анализираних проблематике, у оквиру којег је указано и на начине практичне примене одредаба овог законског текста. На крају, као посебан аспект јавља се аспект њихове теоретске компоненте у кривичноправној, и не само кривичноправној, теорији у оквиру којег су анализирана разна теоретска схватања у вези с предметном проблематиком.

С обзиром на овакав начин обраде питања у раду, као и на аспекте са којих су обрађена анализирана питања, може се закључити да је казнени систем у *Успројенију војске* у потпуности уклопљен у казнени систем 19-ог века, који подразумева казну као превентивну меру. Казне су јако строго нормиране, а то је исказано лексемама *строго/строже/најстроже*. Језички се преступи исказују релативним реченицама, а казне или футуrom првим или обликом да + презент. Казне се ретко именују директно, већ се оставља простор да се, преко неодређености језика права, казна пропише сходно одређеној ситуацији. Казна је представљена хијерархијски, сходно

датом чину, а служи да регулише однос војника и официра, с тим што су казне намењене официрима понекад и више, да би они послужили као морални узор млађима (по чину и годинама). Понашање војника строго је регулисано, до најситнијих детаља, да би се обезбедила дисциплина у војним редовима и могућност испада свела на најмању могућу меру. Списак је прописа интересантан и са аспекта видљивости нежељених појава (или онога што се с аспекта 19-ог века сматрало нежељеном појавом). Такође, откривају се и шири културолошки и идеолошки кодови присутни у 19-ом веку, као што су прекршаји везани за религију и Бога.

Уз ово, у тексту је указано и на занимљиве примере са савременог аспекта. Својом садржином примери оправдавају нормирање не једне, већ више алтернативних кривичних санкција и указују на предности овог вида кажњавања над класичним кривичним санкцијама (пре свега над краткотрајном казном затвора). Кривичне санкције само под два услова имају своје оправдање. Прво, да су адекватно нормиране. Друго, да норма има и своју адекватну примену. На основу примера видимо да је прва претпоставка испуњена, будући да кривично законодавство тога времена предвиђа казне за прекршаје од незадовољства смештајем, платом, преко оговарања, лоше речи о надређенима и Богу, до крађе, насиља и убиства. У реализацији тако постављеног циља учествовали су бројни субјекти и од начина њиховог решавања зависи и остварење њихових циљева.

У одређеним случајевима уочава се непрецизност и вишезначност законских норми, њихова унутрашња и спољашња противречност. То није тако ретко у АФС, но у крајњој линији то би требало бити сигнал законодавцима за преиспитивање. Суштинска објашњења законских решења у вези са предметном проблематиком, криминално-политичких разлога због којих су установљена и сврхе којој треба да служе могу бити сигуран ослонац како их правилно тумачити и примењивати у пракси. Само адекватно примењена норма постиже своје пуно криминално-политичко оправдање, но било би интересантно у неким будућим истраживањима сагледати модерне законе сличне или исте војне тематике.

ИЗВОР

Устројеније 1839/40: Устроение гарнизонне войске, у: Сборникъ законѣ и уредбѣ и, уредбены` указа, изданы` у Княжеству сръбскомъ одъ времена обнародованогъ Устава земальскогъ (13. Февр. 1839. до Април. мес. 1840) I, печатано у Књигопечатныи Княжества сръбскогъ, у Београду, 1840, 58–66.

ЛИТЕРАТУРА

Висковић 1989: N. Visković, *Jezik prava*, Zagreb: Naprijed.

Јанићијевић 2014: М. Јанићијевић, *Дискурс законодавних аката у српском и енглеском језику*, Београд: Јасен.

- Јовановић 2016: В. Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Луковић 1994: М. Луковић, *Развој српскога правног стила, прилог историји језика и права у Србији*, Београд: Службени гласник.
- Лакобрија 2020: N. Lakobrija, Zločin i kazna – Европа i Srbija XIX veka, *Civitas*, 10/1, 136–158.
- Наслеђе, бр. 51, <<https://drive.google.com/file/d/1iLTlhB6efsCV3XfNbE1SDRrkqMK6ffao/view>>, 18. 10. 2022.
- Павловић 2008: М. Павловић, *Правна европеизација Србије 1804–1914*, Крагујевац: Правни факултет.
- Павловић Јовановић 2021: Ј. Павловић Јовановић, Изражавање наредби и дужности у *Зборницима закона, уредби и уредбених указа из 1840. и 1845. године, Баштина*, 54, 15–27.
- Стерија Поповић 1995: Ј. Стерија Поповић, *Природно право Јована Стерије Поповића*, језички редактор Љиљана Суботић, Нови Сад: Матица српска, САНУ, Адвокатска комора Војводине.
- Ређеп 2013: Ј. Ређеп, *Грех и казна божија*, Судбине, битке и предања српског средњег века 1, Нови Сад: Прометеј.
- Табароши 2006: С. Табароши, Језик у праву, у: Миодраг Мићовић, *Право и језик*, Зборник реферата са научног скупа одржаног 4. маја 2006. године на Правном факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 29–41.
- Тодоровић 2011: М. Тодоровић, Телесна казна у Србији у 19. веку и њено укидање, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 58, Ниш: Правни факултет, 235–248.
- Фрухтенбаум 2022: А. G. Fruchtenbaum, Šta Arnold G. Biblija uči o grehu? <<https://www.ariel.org/assets/documents/pdfs/languages/MBS095FV-Serbian.pdf>>, 24. 9. 2022.
- Фуко 1997: М. Фуко, *Надзирајући и кажњавајући: насињанак затвора*, Нови Сад – Сремски Карловци, Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

FAITH IN GOD, MORALITY AND THE WHIP – LINGUISTIC EXPRESSION OF PUNISHMENTS AND OFFENSES IN THE ARMY GARRISON LAW (1839)

Summary

The subject of this paper are the transgressions, sins and punishments within administrative documents, specifically in the Army Garrison Law (*in Serbian*, Устројенију гарнизоне војске) from the 19th century. We approach this subject matter from an ideological, religious and theoretically poetic aspect with the aim to present and highlight the types of transgressions, the culprits and the severity of the crime. Any divergence from the established canons and any violation of order and hierarchy had a punishment as a consequence. The punishments are categorized in accordance with the type of punishment, the culprit and the degree of severity. One can note that the capital punishment is the most prevalent one, followed by the physical punishment to a lesser degree, while material and psychological punishments are administered only sporadically. A special segment of the paper is devoted to the linguistic analysis, more precisely to underscoring the functional characteristics of this legal document. By using the descriptive method, we came to the conclusion that the most common type of sentence is the sentence containing an unrestricted relative clause introduced by the word *koji*. The interpretations of the process of legislation and of the purpose of the categories of criminal sanctions are all-encompassing and analytical in their

nature, making their content and general meaning comprehensible. The critical tone, present within the majority of the observed verdicts and their argumentations, requires further studying not only on the theoretical level, but also within the process of legislation in order to make the language more exact and to modify the vagueness of the legal register.

Keywords: transgression, punishment, law, Army Garrison Law, 19th century, army, legal and administrative register

*Jelena M. Pavlović Jovanović
Nataša A. Spasić*